

NESİMİ*

Nesimi

Tunca KORTANTAMER
Çeviren: Dr. A. Uğur NALCIOĞLU**

ÖZ

Hurufi tarikatının en tanınmış temsilcilerinden biri olan Nesimi, Türkçe konuşulan tüm bölgelerde bir şehit ve bir veli olarak bilinmektedir. Nesimi'nin şiir sanatı, özellikle teknik bakımdan oldukça üst düzeydedir. Şiirlerinde klasik İslam edebiyatlarının sembollerine hükmettiği açıkça görülmektedir. Nesimi'nin ilk zamanlarda yazdığı şiirlerinde dünyevi sevginin ifade edildiği görülmektedir. Hasret, ayrılık ve benzeri kavramlar onun konularının içerisinde yer almaktadır. Nesimi'nin klasik Osmanlı şiiri üzerinde büyük bir etkisinin olduğu bir gerçektir. Edebiyat çevrelerine göre Nesimi, Azerbaycan ve Osmanlı edebiyatlarının kurucularındandır.

Anahtar Sözcükler: Nesimi, Hurufi tarikatı, Osmanlı edebiyatı

ABSTRACT

Nesimi, who is one of the most famous representatives of Hurufi sect, is known as a Martyr and Saint in all the Turkish Speaking areas. Nesimi's poetry, is ultimate especially in terms of poetic style. It is clearly observed that he uses the symbols of classical Islamic Literature perfectly. Nesimi's early poetry is related to the expression of worldly love, longing, separation, etc. are some examples of his themes. It is a clear and a great fact that Nesimi has a significant effect on classical ottoman poetry. According to literary critics, Nesimi is accepted one of the founders of the Azerbaijan and Ottoman literatures.

Keywords: Nesimi, Hurufi sect, Ottoman literatures

NESİMİ

Ali Seyyid İmameddin

Doğumu: 1369 Şirvan? (ya da Nesim Bağdatlı; Tebrizli; Şirazlı)

Ölümü: 1417 (ya da 1404; 1433) Halep

Nesimi'nin Lirik Eseri

Her ne kadar muhalif Hurufi Tarikatının en ünlü temsilcilerinden biri olsa da Nesimi bugün 'Batı Türkçesi'nin konuşulduğu bölgelerde, özellikle Türkiye'de, Azerbaycan'da, Irak'ta, İran'da, alevi ve şii çevrelerinde suniler tarafından da kabul edilen bir şehit ve veli olarak tanınmaktadır. Bu düşünce biçiminin tabii sonucu olarak

* *Nesimi*, Kindler'in Yeni Edebiyat Ansiklopedisi, Kindler Yayınevi GmbH, Münih 1998, Ek L-Z, Cilt 22, s.200-202

** Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

efsaneler, keramet ve olağanüstülüklerle dolu menkıbeler onun için dilden dile dolaşmaya başlamıştır. Tüm şiirlerinden, Türkçe Divan'dan, onun iyi bir medrese eğitimi aldığı, tasavvufta ve batın bilgisinde (yalnızca sınırlı ve dar bir çevreye aktarılan bilgi ve öğretim) çok derin bilgilere sahip olan ve hadisler gibi serbestçe yorumlayabilen bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Onun küçük Fars divanının da gösterdiği gibi şiir yazabilecek kadar Farsçaya hakimdir, bu durum Arapça için de geçerlidir. Nesimi'nin şiir sanatı yaşadığı devir göz önüne alındığında teknik bakımdan da kendini göstermektedir. Klasik İslam edebiyatlarının sembollerine hükmeden Nesimi, aynı zamanda Azerbaycan ve Osmanlı edebiyatlarının kurucularından sayılmaktadır.

Bazı kaynaklardaki ve Divan'daki birkaç ipucu da, onun manevi ve edebi gelişimindeki en azından iki farklı periyodu yaşadığını işaret etmektedir. Hurufi Tarikatının kurucusu olan FAZLALLAH ile karşılaşmasından önceki gençlik yıllarında acem şairlerini ve onun selefini okumuştur. Ahmed YESEVİ (ölüm tarihi: 1166), Mevlana Celaleddin RUMİ (1207-1273) ve Yunus EMRE (1240-1320) gibi büyük mutasavvıflar ve şairler kendisini büyük ölçüde etkilemişlerdir. O zamanda yazdığı şiirlerinde, "Ben Tanrım" (ene'l-hak) şeklindeki sözlerinden dolayı idam edilen ve bunun sonucunda da edebiyatta ve tasavvuf dünyasında Tanrının sevgisine mazhar olmuş bir şehit mertebesine yükselmiş olan MANSUR'a (ölüm tarihi 922) olan sevgisi açıkça görülmektedir. Mansur'a olan bu sempatinin (temayülün) bir göstergesi de, önceki yıllarda yazdığı şiirlerinin altına şair olarak 'Hüseyni' takma adını sıklıkla kullanmasıdır. (Hüseyni, Hüseyin taraftarı anlamına gelmektedir ve Mansur'un diğer adıdır.) Nesimi'nin ilk zamanlarda yazdığı şiirlerinde dünyevi sevginin ifade edildiği görülmektedir. Hasret, ayrılık, eğlenmek amacıyla birlikte olmak ve benzeri kavramlar onun konularının içerisinde yer almaktadır. Bu yıllarda Nesimi, Oniki İmam taraftarı (Caferi) biri idi, Peygamberin kuzeni, daha sonradan halifesi ve Şiiilerin ilk İmamı olan Ali'yi, Muhammed'i, Ehl-i Beyt'i ve Şiiilerin oniki kutsal imamını methetmiştir.

Bu şiirlerde Muhammet ve Ali sık sık aynı düzeyde gösterilmiştir. Divan'daki on dört tane dörtlükten meydana gelen, son mısralarında "La-feta illa Ali la-seyfe illa Zu'l-fikar" (Ali'den başka cesur ve kahraman bir insan yoktur ve Ali'nin çift uçlu olan kılıcı Zülfikar'dan daha iyi, daha keskin bir kılıç yoktur) şeklinde tekrarlar bulunmaktadır. Bu sözler; Şiiiler, Aleviler, Bektaşiler, Futuvve ve Ahi grupları arasında (tasavvuf ve din açısından kuvvetli, manevi yönden çok güçlü olan esnaf ve sanatkarlar) çok sevilmiştir. Şiirde Ali ile Kainat ve yaratılış arasında bağlantı kurulmuştur: Allah'ın ışığı (nur-ı ilahi), ki her şey onun yayılmasıyla yaratılmıştır. Her bir peygamber zamanında Ali'ye bir keramet atfedilmiştir. Muhammet, Miraç'a çıkışında Ali'yi Allah'ın yanında görmüştür. Diğer birkaç şiirde de Ali, Allah'ın yeryüzündeki görünen şekli (mazhar-ı Allah) olarak zikredilmiştir; Ali'yi tanımayan kendini de tanımaz ve o bir haindir, o bir inançsızdır.

Nesimi'nin dünya görüşündeki en derin değişiklik, Fazlallah ile muhtemelen Bakü'de gerçekleşen tanışması ile başlar. Fazlallah 1386 yılında Hurufi öğretisini yaymaya başladı. Mistik, İslam, Şiiilik, Hıristiyanlık ve Musevilik ile bağlantılı olarak sayıların ve harflerin yardımıyla kâinatın ve varoluşun eskiden beri yapılagelen

tanımlama denemelerinden hareketle, Fars kültürünü de içine alacak ve birleştirecek bir öğreti geliştirdi. Muhalefetin, farklı düşüncelerin ve belirli bir grubun içerisinde kalan gizem dolu öğretilerin bulunduğu atmosferde yaşayan Nesimi'nin Fazlallah'a bağlanmasından ve o gruba katılmasından ve Halife gibi onun temsilcilerinden biri olmak şeklinde bir konuma gelmesinden sonra şiirlerinin muhtevası, biçimi ve vurgusu değişmiştir. Muhtemelen Naimi'den esinlenerek şair olarak aldığı ve Fazlallah'ın kendisine verdiği isim olan Nesimi'yi şiirlerinde hep kullandı ve adeta bu ismi perçinledi. Fazlallah'ın 1394 yılında idam edilmesinden sonra birçok Hurufi tarikatı mensubunun Timur'un baskısı altında ülkeyi terk ettiklerinde özellikle Doğu ve Batı Anadolu'da başarıyla yürüttüğü propaganda seyahatleri sırasında inanmış ve hayran olmuş bir Hurufi'nin duygularıyla cesurca şiirler yazmıştır.

Çok daha fazlasını Divan'da gördüğümüz Nesimi'nin Hurufi şiirlerinde Hurufiliğin dünya görüşü oldukça ayrıntılı bir biçimde ifade edilmektedir: Var olan her şey Tanrının bir yansımasıdır. Tanrı dedi ki: "Ol" (kun) ve her şey oldu. Tanrı sözlerde kendisini gösterir. Sözler harflerle yazıya dökülür; bu sebeptendir ki; Kuran'ın harflerinin (28 harf) ve Fazlallah'ın kitabı olan Cavidanname'nin (32 harf) sayısal ilişkisi iyi şekilde bilinirse dünyadaki her şey açıklanır. İnsan, Yaradan'ın en iyi yansıması olduğu için insanda zuhur etmiştir (ademde tecelli kıldı Allah). İnsan bedeninde en mükemmel olarak yaratılmış olan bölüm surattır, surat da harflerin ilişkisi ile açıklanabilir. İnsan, Tanrıyı bulmak için kendisini keşfetmeli ve anlamalıdır. Fazlallah insanlar arasında Tanrının şahsi zuhuru olarak sivrilmiştir (Fazl-ı rabbi'l-alemin bir güzide mazharı). Fazlallah aynı zamanda beklenen Mehdi ve İsa'dır. Tanrının birliği, tüm ayrılışları ve ayrılıkları ortadan kaldırıp yok ettiği için Tanrıya karşı olan inanç ve inançsızlık aynı oldu (iman ile küfr bir oldu). Dört büyük kitabın (Zebur, Tevrat, İncil ve Kuran) asıl anlamı, Kuran'ın ilk suresinde (Fatiha Suresi) toplanmıştır, bu surede insan yüzünün sayısal ilişkisi yansıtılmıştır. Kuran'ın bu bölümü, insanın yüzündeki anne ile ilgili hatlar (hutut-i ümmiye) olarak belirtilen yedi ayetten meydana gelmiştir. Bunlar: Dört kirpik, iki kaş ve saç. Hepsi bir bütün olarak sayılır. Bu yedi rakamıyla, diğer benzer bir hesaplamayla 14, 28 ve 32 rakamlarına ulaşılır. Bu olay her suratta görülebildiği için Tanrıyı sevenler, Müslümanlar ve inançsızlar birbirlerinden ayrılmazlar. Fazlallah, Nesimi'ye acımış ve ona hakikate giden yolu göstermiştir, bu yüzden "Nesimi'nin sözleri Tanrının mesajıdır (Nesimi'nin sözleri vahy-i Hüdadır).

Nesimi'nin çoğu şiirlerinde Nesimi kendinden geçmişliği o kadar ileri boyuta taşır ki, Halep'teki o hazin sonu sırasında rakiplerine karşı aynı örnek aldığı kişi olan Mansur gibi Tanrı olduğunu (ene'l-Hak), haykırır, ilan eder bu da onun idam edilmesine sebebiyet vermiştir. Korkusuz davranışı, cesareti, sınırları hor görmesi, onlara riayet etmemesi, şiirlerindeki coşku ve heyecan ve doğal olarak insanlar üzerindeki etkisi sayesinde politik yönden tehlikeli olmuştur, her şeyden önce Suriye'deki Memlûkler'i çok fazla kızdırmıştır. Törelere göre derisi yüzüldükten, boynu vurulduktan, başı kesildikten ve parçalara ayrıldıktan sonra efsaneye göre o anda soyulmuş derisini omzuna alarak Halep şehrinin on iki kapısından geçerek şehri terk etmiştir.

Öldükten sonra şehitlik ve azizlik mertebesine erişmiştir. Alevilik ve Bektaşilikte o, bugün de kendi inançlarına göre 7 kutsal şairden birisidir. Nesimi'nin klasik Osmanlı şiiri üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu, sadece Osmanlı devrine ait şiir antolojisi değil, aynı zamanda Osmanlı şairlerin eserlerinde çok sayıda yer alması da bunun bir kanıtıdır; Türk Edebiyatının FUZULİ (ölüm tarihi 1556) ya da NAVA'İ (ölüm tarihi 1551) gibi oldukça önemli isimlerinin eserleri bile bu etkiyi açıkça göstermektedir.

Nesimi'nin şiiri didaktik özellikleri bakımından serbest değildir, öyle ki doğru bir şekilde yapılandırılmasına rağmen bazı şiirlerde lirik ses arka planda kalır. Tanrıya olan aşkı ve yaratılış için duyduğu hayranlığını özgür ve zorlanmadan dile getirdiği şiirleri onun ününün alt yapısını oluşturmuştur. Bu şiirlerde ya Ben-Anlatıcı tarzını kullanır ya da Tanrıya, Fazlallah'a, sevgiliye, okuyucuya ya da kendi ruhuna hitap eder; O anlatır, açıklar, uyarır, haykırır ve davet eder, bununla birlikte sözcük tekrarlarının ve seslerin başarılı kombinasyonunu ayrıca günlük dilin ifade olanaklarını zengin mecazlarla ve imgelerle ilişkilendirerek muhteşem bir biçimde kullanır. Böylece o, büyük Türk Dili camiasında önemli bir şair olmanın verdiği ünün bugün de tadını çıkarır.

YAYINLAR: *Divan-ı Nesimi*, İstanbul 1884.- S.Mümtaz, *Nesimi Divanı*, Baku 1926 (İlk Azerbaycan Yayını).- H. Mehmedzade, *Farsça Divan*, Baku 1972.- C. Kahramanof, *İmadeddin Nesimi Eserleri*, 3 Bde., Baku 1973.- K.E. Kürkçüoğlu, *Seyyid Nesimi Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul 1973.- H.Ayan, *Nesimi Divanı*, Ankara 1990.

EDEBİYAT: E.J.W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Bd. 1, London 1990, S.336-368.- A. Alparslan, *Cavidan-name'nin Nesimi'ye Tesiri* (basılmamış doçentlik tezi), İstanbul 1967.- C. Kahramanof, *Nesimi Divanının Leksikası*, Baku 1970.- K.Burill, *The Quatrains of Nesimi*, Paris 1972.- A. Gölpinarlı, *Hurüfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973.- Y.Akpınar, *Nesimi* (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi içerisinde, Bd. 7, İstanbul 1990, S.20-24).- M. Mecit, *Nesimi'nin Şiirlerinde Ahengi Sağlayan Unsurlardan Tekrarlar Üstüne Bir Deneme* (Yönelişler içerisinde, Bd. 4, Nr. 48, 1990, S.26-36).- F. Babinger, *Nesimi* (E12 içerisinde, Bd.VIII, 1995, S.8).